

Małgorzata Świącicka

Bydgoszcz

Architektura – koncepcja badań lingwistycznych

Celem mojego szkicu jest wstępne jedynie nakreślenie możliwości, jakie dają współczesne paradygmaty metodologiczne językoznawstwa do opisu tytułowej kategorii ARCHITEKTURA. Zawężając niniejsze refleksje do przedstawienia określonej propozycji badań lingwistycznych, należy jednak zasygnalizować konieczność uwzględniania w toku rozważań już szczegółowych szerszej perspektywy interdyscyplinarnej. Lingwista, przystępujący do analizy wskazanego pola tematycznego, musi bowiem sięgnąć po wyniki badań takich chociażby dyscyplin, jak: historia, historia sztuki, kulturoznawstwo czy budownictwo, urbanistyka. Spojrzenie z perspektywy interdyscyplinarnej służy niewątpliwie pogłębieniu opisu. Analizowaną kategorię znaczeniową pozwala osadzić na tle jej uwarunkowań wyznaczonych nie tylko przez ukształtowanie geograficzno-terytorialne kontynentów i państw, osiągnięcia cywilizacyjne, społeczno-kulturowe narodów, ale też w kontekście różnorodności i specyfiki kierunków i stylów w dziejach sztuki, w tym szczególnie architektury polskiej, choć – co oczywiste – niepozbawionej najważniejszych wpływów sztuki powszechnej.

Punkt wyjścia do rozważań lingwistycznych widzę przede wszystkim w możliwościach, jakie dają osiągnięcia semantyki strukturalistycznej z teorią pól leksykalno-semantycznych, poszerzone o uzupełniającą metodologię językoznawstwa kulturowego, które bardzo dobrze nadają się do uchwycenia istotnej poznawczo relacji język – poznanie – kultura – rzeczywistość (zob. Smólkowa 2001, 99). Nie wdając się w tym miejscu w referowanie dobrze znanych w środowisku językoznawczym dyskusji na temat przywołanych paradygmatów metodologicznych, trzeba stwierdzić, że ich rola w badaniach leksykalno-semantycznych jest oczywista, i to nie tylko w ujęciu teoretycznym, ale również w konkretnych pracach materiałowych, które – jak pisze

Teresa Smółkowa (2001, 99): „[...] umożliwiają dokładne ustalenie zasobów poszczególnych pól oraz śledzenie rodzaju i zasięgu przeobrażeń w grupach wyrazów”. Tak więc, mimo że ekscerpcja materiału badawczego obejmuje zwłaszcza źródła, nazwijmy ogólnie, współczesnego materiału językowego, wyniki tak prowadzonych badań leksykalno-semantycznych mogą przynosić również ustalenia cenne dla historyka języka.

Dziś już nie brakuje monograficznych opracowań, czy też w formie szkiców, poświęconych analizie leksykalno-semantycznej wybranego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej. Przypomnijmy chociażby opisy, obejmujące pole sportu (Oźdżyński 1970), zapachów (Pisarkowa 1972, 330-339), ubiorów (Borejszo 1990; 1995, 91-103; 1998, 125-134; 2001), kulinariów (Borejszo 1994, 92-107; 1996, 109-119; Witaszek-Samborska 2005), życia towarzyskiego (Piotrowicz 2004), roślin (Nowakowska 2005) czy pieniądza (Świącicka 2012). Ich naturalne dopełnienie stanowią, oparte na koncepcji tematycznego porządkowania leksyki, opracowania leksykograficzne (zob. np. Anusiewicz, Skawiński 1996; Czarnecka, Zgółkowa 1991; Dąbrowska 1998; Kaczmarek, Skubalanka, Grabias 1994). Zarówno jedne, jak i drugie mogą stanowić dobry wzorzec, punkt odniesienia do opisu pola tematycznego ARCHITEKTURA.

W toku postępowania badawczego, którego celem jest najpierw rekonstrukcja, potem zaś analiza leksykalno-semantyczna zrekonstruowanego pola tematycznego, ważny krok stanowi wyznaczenie zasięgu danej kategorii. Badacz, zdając sobie sprawę z płynności granic znaczeniowych, musi zadanie to wykonać, czasami z konieczności, w sposób arbitralny. Gdy dysponuje już wyekscerpowanymi, zwykle metodą oddolną¹, jednostkami językowymi, rozpoznaje wnikliwie ich zakresy realnoznaczeniowe i podejmuje decyzję, co do wąskiego (jednostki językowe powiązane relacjami semantycznymi czy formalnymi) czy też szerokiego (jednostki językowe, poza powiązaniem znaczeniowo-formalnymi, w ogóle odnoszące się do danego fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej²) zakresu danego pola.

Pomocnym etapem w ustalaniu zasięgu danego pola tematycznego jest zwykle przegląd jego usytuowania i zasobu reprezentatywnych jednostek

¹ Na temat metody „oddolnej” M. Borejszo (2001, 19) pisze: „Poszczególne jednostki leksykalne stopniowo łączyliśmy w większe grupy powiązane semantycznie. Jest to zatem podział »oddolny«, wynikający z analizy konkretnego materiału przykładowego, a nie aprioryczny, oparty na teoretycznie wypracowanym modelu klasyfikacyjnym”.

² Wówczas mamy do czynienia z polem tematycznym, o którym T. Smółkowa (2001, 99) pisze: „Przez pole tematyczne rozumiem grupę wyrazów powiązanych odniesieniem do tego samego wycinka rzeczywistości”.

językowych w dotychczasowych zbiorach – opracowaniach leksykograficznych, porządkujących leksykę według układu rzeczowego. Układy grup tematycznych zazwyczaj przyjmują założenia naiwno-zdroworozsądkowego, niewolnego od antropocentryzmu czy wręcz egocentryzmu, pojmowania i porządkowania rzeczywistości (zob. Markowski 1992 I, 88). Mimo to pozwalają na wstępne sformułowanie pewnego uogólnienia, obejmującego sposoby sytuowania interesującej nas kategorii ARCHITEKTURA w grupach tematycznych polszczyzny. Tytułem przykładu odwołam się jedynie do dwóch prób tematycznego porządkowania zasobu leksykalnego polszczyzny, wypracowanych przez A. Markowskiego (1992 I-II) oraz J. Anusiewicza i J. Skawińskiego (1996).

Analiza podziału leksyki wspólnoodmianowej na 50 hierarchicznie uporządkowanych grup leksykalno-semantycznych autorstwa A. Markowskiego prowadzi nas do kilku wstępnych ustaleń. Otóż, w zaproponowanej przez badacza próbie porządkowania rzeczywistości pozajęzykowej nie znajdujemy wprawdzie wprost nazwanego pola ARCHITEKTURA czy SZTUKA, ale pola czy podpola związane tematycznie z tymi dziedzinami można wskazać w różnych grupach, zarówno nadrzędnych znaczeniowo, jak i im podporządkowanych. I tak na przykład w makrosferze **Ja wobec siebie**, której podstawę stanowi postrzeganie człowieka jako istoty fizycznej i psychicznej, w sferze podyktowanej cechami fizycznymi człowieka, tj. **To, co służy mojemu ciału** z kategorią ARCHITEKTURA związana jest z pewnością grupa znaczeniowa **Mieszkanie i jego wyposażenie**. Choć jest to pole wyraźnie wewnątrznie zróżnicowane, da się w nim odnaleźć przykłady architektonicznej leksyki, nazywającej zarówno części budynków i mieszkań, np. *korytarz, strych, winda*, jak i tzw. „elementy stałe” – konstrukcyjne elementy mieszkania typu: *belka, dach, komin, schody* czy elementy wyposażenia typu: *kran, klamka, płytki*. Równie bogate i wewnątrznie różnorodne jest podpole obejmujące nazwy mebli, sprzętów domowych, np. *biurko, fotel, szafa, kuchenka, zlew, lampa, lustro*, czy też określenia części mebli i sprzętów, np. *abażur, rama, szuflada*.

Z kolei sposób postrzegania człowieka jako istoty psychicznej decyduje o wyróżnieniu przez A. Markowskiego grupy znaczeniowej: **To, co służy mojemu umysłowi**, obejmującej m.in. klasę **Malarstwo i rzeźba**. Skoro architektura, tak samo jak malarstwo czy rzeźba, należy do sztuk plastycznych³, można więc do wyróżnionej przez badacza klasy dołączyć też pole ARCHITEKTURA.

³ Sztuki plastyczne, obok muzyki i literatury, należą do sztuk pięknych. W utrwalonym słownikowo rozumieniu (por. SJP III, 428) połączenie wyrazowe Sztuki plastyczne to „dziedzina

Istotna z punktu widzenia naszych rozważań jest też inna makrosfera, którą A. Markowski nazwał: **Ja wobec tego, co poza mną**, w tej zaś sfera **Ja wobec ludzi** z podkategorią **To, co służy mnie i innym**, w obrębie tej zwłaszcza grupy znaczeniowe takie, jak: **Miasto i jego urządzenia** oraz **Wieś i jej otoczenie**, które w sposób naturalny stanowią uzupełnienie pola **Mieszkanie i jego wyposażenie**. Dzieje się bowiem tak – według A. Markowskiego – że nazwy wypełniające pole **Mieszkanie i jego wyposażenie** „opisują dom od środka”, zaś dzięki określeniom, należącym do pola **Miasto i jego urządzenia** czy **Wieś i jej otoczenie**, dom jest niejako elementem wyjściowym, jednostką dalej niepodzielną, usytuowaną w otoczeniu miejskim lub wiejskim.

Kategoria **Miasto i jego urządzenia** (zob. Markowski 1992 II, 157-159) nie jest jednorodna; jej heterogeniczny charakter (łatwo zauważyć, że niektóre jednostki językowe są też reprezentatywne dla innych pól tematycznych, np. **Handel i usługi, Gospodarka** czy właśnie rozpoznawanego pola **Architektura**) potwierdzają takie odmienne znaczeniowo pola czy podpola, jak: nazwy ogólne (*centralny, centrum, na dworze, dzielnica, miasteczko, miasto, miejsce, miejscowość, miejski, osiedle, osiedlowy, przedmieście, stolica, śródmieście*), nazwy budynków (np. *budynek, dom, domek, kamienica, katedra, kościół, ratusz*) i ich części (np. *brama, cegła, dach, dzwon, kanalizacja, komin, mur, płyta, róg*), nazwy przestrzeni otwartych i ich części (np. *dworzec, lotnisko, stacja, targ, aleja, asfalt, bruk, chodnik, drogowy, jezdnia, kanał, latarnia, most, plac, plan, podwórko, rynek, skrzyżowanie, słupek, ulica, ruch*) czy nazwy obszarów zielonych (np. *działka, fontanna, ławka, ogródek, park, trawnik, zieleń, zoo*). Oczywiście jest, że wyodrębnione przez A. Markowskiego klasy podlegają dalszym podziałom w klasach hiponimicznych. Sam Markowski (1992 I, 134-135) odnotowuje na przykład wśród nazw budynków grupy wyznaczone ze względu na różne kryteria. Przeznaczenie, funkcja decyduje m.in. o wyróżnieniu budynków użyteczności publicznej, wśród których sytuują się nazwy fabryk (np. *elektrownia, gazownia*), nazwy instytucji oświatowo-wychowawczych (np. *przedszkole, szkoła, żłobek*), kulturalnych (np. *muzeum, opera, teatr, biblioteka*) czy inne (np. *bank, hotel, kościół, ratusz*). Nazwy budynków według kształtu i stanu – zdaniem A. Markowskiego (1992 I, 135) – reprezentują takie określenia, jak: *barak, blok, dom, domek, pałac, willa, zamek, gruzy, ruiny*. Rozbudowana jest też grupa nazw miejsc, które

twórczości artystycznej, z którą wiążą się dzieła doznawane wizualnie, mające charakter płaszczyznowy (wytwory malarstwa, rysunku i grafiki) i trójwymiarowy (wytwory architektury, rzeźby i rzemiosła artystycznego)”.

mogą funkcjonować samodzielnie lub być częścią innych budynków, np. *apteczka, garaż, kaplica, kiosk, kwiaciarnia, magiel, restauracja, sklep*. Poza tym A. Markowski (1992 I, 135) wymienia nazwy osób bezpośrednio związanych z miastem, np. *architekt, dozorca, murarz, strażak*, oraz nazwy czynności związanych z budownictwem, np. *budować, burzyć, odbudowa, przebudowywać*. Zwraca też uwagę na rozwarstwienie pola przestrzeni otwartych, które mogą nazywać miejsca początku lub końca podróży (np. *dworzec, lotnisko, stacja*), miejsca handlu (np. *targ*), ciągi komunikacyjne i ich części (np. *aleja, kanał, plac, skrzyżowanie, asfalt, bruk, słupek*) czy miejsca odpoczynku (np. *działka, ogród, park, zoo*) i ich elementy (np. *fontanna, latarnia, ławka, trawnik*).

Tak samo niejednorodnie rysuje się zasób leksykalny kategorii znaczeniowej **Wieś i jej otoczenie**, w której A. Markowski (1992 II, 159-160) sytuuje nazwy ogólne (tj. *na dworze, okolica, otoczenie, wiejski, wieś*), nazwy budynków i ich części (np. *chałupa, chata, dom, domek, gospodarstwo, kaplica, kościół, kuźnia, młyn, obora, osiedle, podwórze, ruiny, stajnia, stodoła, szopa, wiatrak, wieża, brama, buda (psia), dach, dzwon, furtka, ganek, mur, ogrodzenie, płot, siatka, studnia*), nazwy dróg (tj. *droga, drogowy, ścieżka*), nazwy przestrzeni otwartych (tj. *grządka, las, leśny, łąka, miedza, ogród, ogródek, pastwisko, polana, pole, polny, rów, sad, snop, snopek, zieleń*) oraz nazwy osób (tj. *drwal, kowal, leśniczy, młynarz, myśliwy, ogrodnik, pasterz, rolnik, rybak, traktorzysta*). Wyróżnione pola podlegają dalszym podziałom. A. Markowski (1992 I, 135) w grupie nazw budynków odróżnia na przykład nazwy zabudowań gospodarskich (np. *chałupa, obora, stajnia, stodoła*) od nazw budynków pełniących funkcje usługowe (np. *kuźnia, młyn, wiatrak*) i innych obiektów (np. *kościół, kaplica*). Wśród nazw części gospodarstwa dominują – według A. Markowskiego (1992 I, 135) – te, które nazywają sposób oddzielenia go od innych (np. *mur, ogrodzenie, płot, brama, furtka*), zaś nazwy przestrzeni otwartych da się uporządkować jako te charakteryzujące bliższe (np. *ogród, sad*) lub dalsze otoczenie gospodarstwa (np. *łąka, las, polana, pastwisko*).

W kolejnym przykładowo przywołanym tematycznym uporządkowaniu leksyki potocznej autorstwa J. Anusiewicza i J. Skawińskiego (1996) również nie znajdujemy wprost nazwanego pola ARCHITEKTURA czy SZTUKA. Jednak interesujące nas nazwy architektoniczne funkcjonują w wyróżnionej przez badaczy nadrzędnej kategorii **Otoczenie fizyczne człowieka**, obejmującej zwłaszcza pole **Miejsca zamieszkania** z kilkudziesięcioma nacechowanymi ekspresywnie nazwami domu/budynku i jego części typu: *bliźniak, buda, budować się, chałupa* w znaczeniu niszczonego budynku, *chałupa* w znaczeniu domu, *mieszkania, chata, chlew, ciupka, czynszówka, dacza, dziupla, dziura*,

em, np. em dwa/trzy/cztery itd., gnieździć się, graciarnia, kawalerka, kąt, kibel, kiszka, klitka, klop, kłozet, mrowiskowiec, mrówkowiec, nora, okrągłak, pakamera, piętrowiec, plomba, rudera, rupieciarnia, sławojka, służbówka, sracz, sraczyk, stróżówka, szambo, szeregowiec, szeregówka, stare śmieci, ul, winkiel, wuce, wucet, wybudować się, wygódką, zagracony, zawalony, dwa zera.

Już te z konieczności bardzo pobieżnie przybliżone układy tematyczne pozwalają zauważyć, że wśród słów kluczowych, determinujących dalsze szczegółowe podziały pola ARCHITEKTURA, znajdują się niewątpliwie hasła CZŁOWIEK, SZTUKA, BUDOWNICTWO, GOSPODARKA, PRZESTRZEŃ (MIASTO/WIEŚ). Da się też stwierdzić, że zarówno sposoby nazywania przez wymienionych badaczy klas znaczeniowych, jak i repertuar przypisanych im jednostek językowych w istotny sposób współgrają ze słownikowymi ujęciami definicyjnymi, w których architektura należy do hiperonimicznego pola SZTUKA⁴ (por. wśród polisemicznych⁵ definicji wyrazu *architektura* odnotowuje to następująca: „sztuka kształtowania przestrzeni, wyrażająca się w projektowaniu, wznoszeniu i artystycznym kształtowaniu wszelkiego rodzaju budowli” – SJP I, 74). Podobnie takie słownikowe kolokacje, jak *Mała architektura/Male formy architektury* (tj. „elementy dekoracyjne, np. fontanny, rzeźby, uzupełniające kompozycję architektoniczną lub przestrzenną” – SJP I, 74) czy *Architektura wewnątrz* (tj. „dziedzina twórczości artystycznej obejmująca sztukę urządzania wewnątrz: dobór i projektowanie mebli, zharmonizowanie z nimi tkanin, ceramiki itp.” – SJP I, 74) można odnieść do grup znaczeniowych wyróżnionych przez twórców układów tematycznych leksyki (por. np. *Architektura wewnątrz* a pole **Mieszkanie i jego wyposażenie**, zwłaszcza grupa **nazw mebli, sprzętów domowych i ich części** czy *Mała architektura* a niektóre podpola w polu **Miasto i jego urządzenie** oraz **Wieś i jej otoczenie**).

Zasadniczym efektem tak prowadzonego postępowania badawczego powinno być zbudowanie modelu klasyfikacji tematycznej pola ARCHITEKTURA. Trudno dziś, bez rzetelnej, drobiazgowej ekscerpcji materiału językowego, podać precyzyjne dane czy to jakościowe, czy ilościowe na temat interesującej nas kategorii znaczeniowej. Można jedynie bardzo ogólnie zało-

⁴ Interesuje nas następujące znaczenie: sztuka „dziedzina ludzkiej działalności artystycznej, wyróżniana ze względu na związane z nią wartości estetyczne (zwłaszcza piękno); jej wytwory stanowią trwałą dorobek kultury” (SJP III, 428).

⁵ Znaczenie drugie brzmi: „kompozycja, układ, konstrukcja budowli; architektonika”, zaś trzecie, niekiedy też kwalifikowane jako potoczne: „wydział na politechnice poświęcony studiom z tego zakresu” (zob. SJP I, 74).

żyć, że pole ARCHITEKTURA, w zróżnicowanych relacjach semantycznych (tj. hiperonimiczno-hiponimicznych; synonimicznych, antonimicznych czy polisemicznych), obejmie z pewnością kilkanaście grup tematycznych, bardziej czy mniej rozbudowanych, stanowiących tak centrum, jak i peryferie danego pola. Wstępne bardzo rozpoznanie materiału językowego pozwala wyróżnić i nazwać (też jedynie bardzo roboczo) przykładowe grupy tematyczne. Niewątpliwie istotne miejsce zajmą nazwy różnorodnych obiektów architektonicznych, wśród których wskazać można na przykład nazwy budowli⁶ i ich części typu: *budowla, autostrada, droga, lotnisko, linia kolejowa, przejazd kolejowy, most, wiadukt, tunel, maszt, zaporą, śluza, zbiornik, fundament*, nazwy budynków⁷ i ich części, uporządkowane w podpolach według szczegółowych kryteriów m.in. ze względu na ich przeznaczenie, użyteczność, kształt, materiał, wymiary itp. typu: *dom, budynek, gmach, muzeum, kino, teatr, szkoła, szpital, kościół, dworzec*. Równie ciekawie i bogato może rozbudowywać się pole obiektów tzw. małej architektury, w którym da się z pewnością wyodrębnić takie chociażby grupy znaczeniowe, jak: nazwy małej architektury ogrodowej, np. *posąg, altana, wodotrysk, użytkowej, np. piaskownica, ławka, trzepak, śmietnik*, czy kultu religijnego, np. *kapliczka, figura, krzyż przydrożny*. Trzeba też będzie uporządkować różnorodny i – jak wstępnie można sądzić – bogaty repertuar nazw różnych elementów i detali architektonicznych, wśród których nie zabraknie nazw ozdób, dekoracji typu: *fronton, sztukateria, rozeta, gzyms, gipsatura, stiuk*. W tematycznym powiązaniu z polem ARCHITEKTURA wystąpią też nazwy zawodów typu: *architekt, gipsiarz, renowator, stukarz, sztukator*; nazwy różnorodnych czynności typu: *projektować, budować, fundamentować, fugować*; nazwy materiałów, tworzyw, np. *gips, gipsobeton, stiuk*; nazwy pomieszczeń, np. *gipsownia*; czy nazwy różnych narzędzi i urządzeń, np. *poziomica, przecinak, taśma miernicza, deska kreślarska*.

Nawet tak ogólnie nakreślony model tematyczny pola ARCHITEKTURA pozwala na odnotowanie jeszcze jednej prawidłowości, charakterystycznej zresztą, jak wiadomo, nie tylko dla tej kategorii znaczeniowej. Otóż, wystarczy

⁶ Budowlą jest każdy obiekt budowlany niebędący budynkiem lub obiektem małej architektury. Słownikowe rozumienie utrwała ten fakt następująco: budowla „to, co zostało wybudowane; efekt działalności budowniczych stanowiący skończoną całość użytkową, wyodrębniony w przestrzeni i połączony z gruntem w sposób trwały” (zob. SJP I, 213).

⁷ Budynek z kolei zgodnie ze słownikową definicją należy sytuować w hiperonimicznym polu budowli. Por. budynek „budowla naziemna jednokondygnacyjna lub wielokondygnacyjna, ograniczona ścianami i dachem, mająca pomieszczenia mieszkalne lub o innym przeznaczeniu: dom, gmach” (SJP I, 213).

tak niewielka liczba przywołanych jednostek językowych, żeby stwierdzić, że cechą części z nich jest przynależność do różnych grup czy podgrup w analizowanym polu. Przykładowo, określenie *dworzec* może sytuować się tak w klasie nazw budowli (por. znaczenie „stacja, miejsce przyjazdu, odjazdu i postoju środków komunikacji” – SJP I, 472), jak i nazw budynków (por. znaczenie „budynek na stacji, w którym mieszczą się kasy biletowe, poczekalnie dla pasażerów itp.” – SJP I, 472), z kolei *fronton* to nie tylko element budowlany, stosowany też jako dekoracyjny (por. „trójkątne zwieńczenie fasady lub ryzalitu budynku, także portalu lub okna, czasem ozdobione rzeźbą lub płaskorzeźbą; przyczółek, szczyt” – SJP I, 615), ale również część budynku w znaczeniu „frontowa ściana budynku; fasada” (SJP I, 615).

Po solidnym wypracowaniu i uporządkowaniu modelu klasyfikacji tematycznej pola ARCHITEKTURA badacz może przystąpić do kolejnego ważnego etapu postępowania, tj. analizy formalno-genetycznej zgromadzonego zasobu jednostek językowych. Nawet wyekscerpowane na użytek niniejszego szkicu przykłady pozwalają sądzić, że analiza na pewno obejmie liczną w polu warstwę zapożyczeń (por. np. *architektura, architekt, altana, fronton, fryz, fontanna, fundament, sztukateria, rozeta, gzymś, stiuk*) oraz formacji słowotwórczych (por. *architektka, gipsobeton, gipsatura, gipsiarz, śmietnik, trzepak, altanka, kapliczka, gipsownia, stiukarz, wodotrysk*), ich kwalifikację chronologiczną czy funkcjonalną. Z pewnością da się wyróżnić udział leksyki specjalistycznej, zwłaszcza terminów już słownikowo kwalifikowanych jako terminy architektoniczne (por. np. *architraw, fronton, frontypis, fryz, gipsatura*) na tle leksyki ogólnej (*dom, budynek, budowla, dworzec, lotnisko, most* itd.) czy środowiskowej, np. budowlanej typu: *fugować, fundamentować, gipsobeton*. Szczegółowe analizy doprowadzą więc do ustalenia stopnia wypełnienia danego pola warstwą zapożyczeń oraz formacji słowotwórczych⁸. Przyniosą nadto odpowiedź na pytanie o specyfikę udziału wyrazów z poszczególnych języków obcych⁹ czy podstawowe

⁸ Relacje między leksyką rodzimą a zapożyczeniami mogą z pewnością kształtować się różnie. Formacje słowotwórcze dominują nad zapożyczeniami w badaniach zarówno M. Borejszo (2001), obejmujących pole ubiorów, jak i M. Świąćickiej (2012), dotyczących pola pieniądza. Z kolei w polu słownictwa życia towarzyskiego oraz kulinarnego zapożyczenia dominują nad warstwą derywatów (zob. Piotrowicz 2004; Witaszek-Samborska 2005), na co wpływa włączenie formacji słowotwórczych od zapożyczeń do warstwy wyrazów obcych.

⁹ Udział wyrazów obcych w danym polu tematycznym, warunkowany czynnikami pozajęzykowymi, też może być zróżnicowany, np. w polu pieniądza dominują latynizmy (Świąćicka 2012. 132), w polach zaś życia towarzyskiego, ubiorów oraz kulinarnych do najczęstszych należą pożyczki z języka francuskiego (zob. Piotrowicz 2004, 43; Witaszek-Samborska 2005. 79; Borejszo 2001, 107).

mechanizmy słowotwórcze w kategorii ARCHITEKTURA na tle innych kategorii leksykalno-semantycznych.

Równie ciekawych wyników badawczych należy się spodziewać w rezultacie semantycznego opisu kolokacji słownikowych. Wystarczy przywołać takie połączenia wyrazowe, jak: *architektura gotycka*, *architektura renesansowa*, *architektura świecka*, *architektura sakralna*, *architektura miejska*, *architektura wiejska*; *architektura budowli*, *architektura mostu*, *architektura wieżowca* czy *budynek fabryczny*, *budynek gospodarczy*, *budynek szpitalny*, *budynek drewniany*, *budynek murowany*, *budynek z prefabrykatów* lub *fronton nad oknem*, *fronton nad portalem*, *trójkątny fronton*, *ozdobny fronton*, *kunstotowny fronton*, żeby wstępnie zadać sobie sprawę z tego, jak różnorodny i bogaty otrzymamy zestaw modeli nazwotwórczych. Już wymienione połączenia wyrazowe pozwalają sądzić, że bogactwo i różnorodność modeli nazwotwórczych wyznaczają kierunki i style w historii sztuki, przeznaczenie i lokalizacja w przestrzeni obiektów architektonicznych, materiał, z którego są wykonane, ich kształt, wymiary czy walory estetyczne. Choć trudno na etapie koncepcji założyć, jakie inne jeszcze kryteria staną się podstawą klasyfikacyjną modeli nazwotwórczych, ogólnie można stwierdzić, że w istotny sposób odzwierciedlą one najważniejsze uwarunkowania historyczno-kulturowe, społeczne czy geograficzne analizowanego pola.

W polu widzenia, poza kolokacjami słownikowymi, powinny też znaleźć się stałe jednostki językowe. Przyjąć bowiem można, że szereg jednostek językowych należących do pola ARCHITEKTURA stanowi komponent związków frazeologicznych, poza tym da się je też z pewnością rozpoznać jako elementy konstytuujące materiał przysłów. Przywołajmy chociażby przykłady z komponentami *sufit* czy *most* (zob. też analizy na temat tego komponentu w szkicu M. Peplińskiej-Narloch, zamieszczonym w niniejszym tomie): potoczny *mieć nierówno pod sufitem* ‘być niezrównoważonym psychicznie’, potoczny *rozjaśniło się komuś pod sufitem* ‘ktoś zaczął coś pojmować’, *brać, wziąć coś z sufitu* ‘wymyślać, wymyślić coś nie opierając się na faktach, nie uwzględniając dokładnych danych, nie mając rozeznania’ (PSWP 41, 10) czy potoczny *prosto z mostu (mówić, walić itp.)* ‘mówić bez ogródek, wprost, nie ukrywając niczego’, *palić, spalić za sobą mosty* ‘uniemożliwić sobie powrót do czegoś, zerwać z czymś zdecydowanie i nieodwołalnie’, *potrzebny jak dziura w moście* ‘niepotrzebny, zbędny, przeszkadzający’, *rzucić, przerzucić most zgody między kimś a kimś* ‘zbliżyć, pogodzić skłóconych, powasnionych’ przestarzały *mościć most* ‘a) budować most; b) torować drogę do czegoś’, dawny *kłaść mostem, kłaść się mostem* ‘kłaść pokotem, padać gęsto jeden obok

drugiego', *most zakochanych, most westchnień* 'nazwy nadawane mostom ze względu na emocjonalnych' (PSWP 22, 40). Już tych kilka przykładów wystarczy na potwierdzenie faktu, że stałe jednostki językowe z komponentem architektonicznym to ważny interpretator różnych aspektów życia człowieka, jego cech fizycznych, psychiki, osobowości, zachowania itp. Być może badania potwierdzą również reprezentatywność grupy tych, które – nazwijmy to roboczo – mieszczą się jedynie w budowlanej, architektonicznej sferze życia człowieka. Tak czy owak wnikliwa analiza semantyki stałych jednostek językowych z komponentem architektonicznym zaowocuje niewątpliwie wartościowymi poznawczo ustaleniami.

Zaprezentowana koncepcja nie wyczerpuje z pewnością możliwości, jakie dają współczesne paradygmaty lingwistyki do opisu pola ARCHITEKTURA. Stanowiąc jedynie ogólnie zarysowane etapy postępowania badawczego, zachęca zwłaszcza do ich pogłębiania i weryfikowania. Powinna ona także stanowić punkt wyjścia do analiz prowadzonych z wykorzystaniem innych jeszcze metod i narzędzi językoznawczych. Istotną rolę, jak się wydaje, mogą odegrać analizy w nurcie stylistyki językoznawczej, prowadzące m.in. do rekonstrukcji sposobów obrazowania obiektów architektonicznych i ich funkcji w zróżnicowanych gatunkowo i stylowo tekstach. Ważne byłoby też wyznaczenie pola ARCHITEKTURA na materiale swobodnych, spontanicznych wypowiedzi użytkowników polszczyzny, w tym również tych ewokowanych wyrazem *architektura*. Znaczenie mogą także mieć badania nad świadomością językową Polaków, obejmujące m.in. sposoby rozumienia terminów architektonicznych w różnych grupach pokoleniowych Polaków. Bez wątpienia całościowy opis tak ważnego społecznie i kulturowo pola leksykalno-semantycznego może być przydatny w praktyce dydaktycznej, służąc budowaniu propozycji kształcenia w zakresie sztuk plastycznych.

Literatura

- Anusiewicz J., Skawiński J., 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa-Wrocław.
- Borejszo M., 1990, *Nazwy ubiorów w języku polskim do roku 1600*, Poznań.
- Borejszo M., 1994, *O nazwach napojów i potraw w poznańskich lokalach gastronomicznych*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” I (XXI), s. 92-107.
- Borejszo M., 1995, *Neosemantyzmy w polskim słownictwie odzieżowym*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, pod red. M. Białoskórskiej, A. Belchnerowskiej, t. II, Szczecin, s. 91-103.

- Borejszo M., 1996, *Nazwy zestawione we współczesnym słownictwie kulinarnym*, [w:] *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, pod red. M. Białoskórskiej, t. III, Szczecin, s. 109-119.
- Borejszo M., 1998, *Nazwy ubiorów nie notowane w leksykonach współczesnej polszczyzny*, [w:] *Viribus unitis. Księga poświęcona Profesor Monice Gruchmanowej w 75-lecie urodzin*, pod red. M. Borejszo, S. Mikołajczaka, Poznań, s. 125-134.
- Borejszo M., 2001, *Nazwy ubiorów we współczesnej polszczyźnie*, Poznań.
- Czarnecka K., Zgólkowa H., 1991, *Słownik gwary uczniowskiej*, Poznań.
- Dąbrowska A., 1998, *Słownik eufemizmów polskich czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa.
- Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., 1994, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin.
- Markowski A., 1992, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. I-II, Wrocław.
- Nowakowska A., 2005, *Świat roślin w polskiej frazeologii*, Wrocław.
- Ożdżyński J., 1970, *Polskie słownictwo sportowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Piotrowicz A., 2004, *Słownictwo i frazeologia życia towarzyskiego w polskiej leksykografii XX wieku*, Poznań.
- Pisarkowa K., 1972, *Szkic pola semantycznego zapachów w polszczyźnie*, „Język Polski” LII, s. 330-339.
- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, pod red. H. Zgólkowej, t. I-L, Poznań 1994-2005.
- SJP – *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I-III, Warszawa 1978-1981; Suplement, pod red. M. Bańki, M. Krajewskiej, E. Sobol, wyd. 2 poprawione, Warszawa 1993.
- Smółkowa T., 2001, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków.
- Święcicka M., 2012, *Pieniądz we współczesnej polszczyźnie. Studium leksykalno-semantyczne*, Bydgoszcz.
- Witaszek-Samborska M., 2005, *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*, Poznań.

Architecture – the concept of a linguistic research procedure

Summary

The aim of this preliminary study is to sketch solely tentative solutions offered by contemporary methodological paradigms used in linguistics in order to describe the eponymous category of ARCHITECTURE. In this description, the achievements of structural semantics, in particular the theory of semantic fields, are employed, yet they are complemented by the methodology typical of cultural linguistics.

The scholar shows the concept of a research procedure (inter alia the delineation of category boundaries and the recognition of a category place in the existing thematic arrangements in the Polish language), whose objective, first and foremost, is reconstruction as well as a lexical-semantic analysis of the reconstructed thematic field.

It is tentatively assumed that among the key words which determine further details concerning the field of ARCHITECTURE, there are undoubtedly the following entries: the HUMAN BEING, ART, BUILDING, ECONOMY, SPACE (URBAN/RURAL). Based on this theoretical foundation, it is generally assumed that in diversified semantic relations the classificatory model of the field ARCHITECTURE certainly encompasses a number of thematic groups, which are more or less complex, and which allow one to establish both the centre and the periphery of this field, for example the names of different architectural objects (i.e. the names of constructions and their parts, the names of buildings and their parts), the field of objects, the so-called small architecture, the names of different elements and architectural details, the names of professions, etc.

The author also proves that as a result of the semantic description of lexical collocations, one receives a diversified and a rich set of models applicable to lexical creativity of proper names of the field examined, which reflect important aspects, such as: cultural, historical, social and geographical determinants. According to the author, stable lexical units with the component involving the concept of architecture should be within the scope of view as they may be treated as important interpreters of various walks of life of the human beings, their physical and psychological aspects, as well as their personality, behaviour, etc.